

שביתת הרופאים לאור ההלכה

פרק א. בעיות הלכתיות ואנושיות.

השביתה הממושכת של הרופאים בארץ, להטבת שכרם – כאשר בשלב הראשון פתחה ההסתדרות הרפואית מוקדים מיוחדים לטיפול רפואי, תמורת תשלום פרטי עבור הטיפול בחולים. ובשלב השני נטשו הרופאים את בתי החולים והמרפאות, מטעם ההסתדרות הרפואית בארץ¹ – מן הדין שתעורר בעיות הלכתיות חמורות. בצד הבעיות האנושיות הרבות, ששביתה זו מעלה.

יחד עם המחוייבות המוסרית המוטלת על ציבור הרופאים, כאחראים על בריאות הציבור, והיותם נאמנים לאתיקה הרפואית ולשכונת הרופאים, עומד הרופא הדתי בפני דילמות קשות נוספות, האם רשאי הוא מבחינת ההלכה לנטוש את בתי החולים והמרפאות היכן שעבד ולהפקיר את החולים המתדפקים על דלתותיהם, ואיך להם מי שיבוא לעזרתם. כי התורנות המצומצמת שהשאירו בבתי חולים, איך בה כדי לענות על מרבית הטיפולים החיוניים לחולים.

הגיעו אלי במשך השביתה, שאלות רבות מרופאים שומרי תורה ומצוות, המבקשים לדעת, איך עליהם לנהוג עפ"י התורה וההלכה. יחד עם הצדקת התביעות של ההסתדרות הרפואית בצורה כוטה וחד-משמעית, שואלים הם: האם מותר להם לנטוש את בתי החולים והמרפאות ולמלא אחרי ההוראות של מטה השביתה שליד הסתדרות הרופאים, או שמא יש בזה משום עבירה על מצוות פקוח נפש, עליה הם מופקדים? הדיון הוא בתחום של דיני נפשות, מכיוון שהשביתה עלולה לפגוע בבריאות העם, כי המדינה נשארה ללא שירות רפואי מסודר.

הכירור צריך להשתרע על שני השלבים של השביתה, כאשר בשלב הראשון אפשר היה להשיג את הטיפול הרפואי במוקדי הרפואה המיוחדים, תמורת תשלום שקבע מטה השביתה. ויש לברר אם לפי ההלכה, משחרר סידור זה את הרופאים מן האחריות המוטלת עליהם לפיקוח נפשם של החולים הנוקקים בבתי החולים והמרפאות הציבוריות, כפי שההלכה קובעת, שיש במניעת הגשת טיפול רפואי ע"י רופא לחולה הנזקק לו איסור של "לא תעמוד על דם רעך", כמו שיתבאר בהמשך הכירור הזה.

פרק ב. האחריות לבריאות הציבור מוטלת על הממשלה ולא על הרופאים.

ייתכן לומר כי מכיוון שאפשר להשיג את הטיפול הרפואי הנאות בתשלום מיוחד, אין הרופאים אחראים אישית על "לא תעמוד על דם רעך", אלא האחריות לפיקוח נפשם של החולים ושל הציבור מוטלת על הממשלה ושריה שיש בידם לתקן את

1. פירוט השלבים של שביתת הרופאים, ופסקי הלכה שנמסרו לרופאי המרכז הרפואי שערי צדק בזמן השביתה – ראה: מ. הלפרין, פסקי הלכה מימי שביתת הרופאים בבי"ח שע"צ, לעיל עמ' 33-30. – העורך.

המצב. ולאור צדקת תביעותיהם של הרופאים, יכולים הם לכוא ולטעון, שאין עליהם כל התחייבות כלפי החולים שבמדינה, כל עוד אין המדינה ממלאה את חובתה כלפי הרופאים, כי אין כל התחייבות חוזית או מוסרית בין הרופאים לחולים, כי אם בין החולים למשרד הבריאות או בינם לקופות החולים בהם הם חברים, ומשלמים להם מס.

גם בלי נימוק זה, הממשלה כאינסטנציה עליונה השלטת במדינה, אחראית על בריאות הציבור ואינה יכולה להטיל את האחריות הזאת על שכמם של הרופאים, כמו שהגדיר זאת הפרישה ביו"ד (סימן שלו) שמצוה המוטלת על כל העולם אין יכולים לכופ על היחיד. כמבואר בתלמוד ירושלמי במס' סוטה פ"ז הלכה ד' השואל על המקרא: "אשר לא יקים את דברי התורה הזאת" (דברים כז), "וכי יש תורה נופלת? ר' שמעון בן חלפתא אומר, זה הבית שלמטן" — כלומר זה בית המלך והנשיא שבידם להקים. "ראמר רב חונא רב יהודה בשם שמואל על הדבר הזה קרע יאשיהו המלך ואמר עלי להקים". נמצינו למדים שהאחריות על חייו התקינים של העם בכל שטח שהוא, מוטלת על הסמכות השלטונית העליונה, ואינו יכול ולא רשאי להתנער מאחריות זו ולהטילה על הדרגים הנמוכים. וכן מצינו הוכחה ברורה לכך מסוגיות הגמ' במס' שבת, (נד, ב): אמר רב פפא והני דבי ריש גלותא נתפסו על כולי עלמא וכו'. והגמ' מביאה שם עובדה שרב יהודה ישב לפני שמואל רבו. באה אשה וביקשה עזרה נגד עושקיה משמואל, ולא השיגח עליה. שאל אותו רב יהודה, האם אינך חושש מפני הכתוב "אוטם אזנו מזעקת דל גם הוא יקרא ולא יענה" (משלי כא)? ענה לו שמואל: אני איני נכוה אבל מר עוקבא הוא ראש לי ואב"ד הוא יכווה בחמין, דכתיב "בית דוד כה אמר ה' דינו לבוקר משפט והצילו גזול מיד עושק" (ירמיה כא), שמע מינה שלא ענש הכתוב אלא מי שבידו לשפוט שהוא המלך, כמו שפירש רש"י שם. הוא הדין בנידון דידן. כאשר אפשר לקבל שירות רפואי יעיל תמורת תשלום, שמא משוחררים ע"י כך הרופאים מחובתם כלפי החולים, והאחריות מוטלת על הממשלה.

כאשר לשלב השני, כאשר סגרו הרופאים גם את מוקדי השירות הרפואי המיוחדים, ונטשו את בתי החולים והמרפאות הציבוריות ונסעו להם, המצב מבחינת ההלכה חמור הרבה יותר, כשם שהוא חמור מבחינה אנושית ומוסרית. כי בזה הרופאים, לכאורה, נמנעים מלקיים שתי מצוות המוטלות על כל מי שבידו להגיש עזרה להצלת חבירו — האחת "והשיבות לו" — זו השבת גופו, והשניה, "לא תעמוד על דם רעך", כפי שיתבאר להלן עפ"י המקורות. או שמא גם במצב כזה, יכולים הרופאים להתנער מכל אחריות אישית לחולים, ומכיוון שהממשלה אחראית על בריאות הציבור, וכידה לתקן את המצב, ע"י קבלת תנאי השכר של הרופאים.

פרק ג. זכות השביתה בזמן שאין הסכם עבודה תקף, לעומת הזכות לשבות בתוך זמן ההסכם.

כל שביתה של עובדים בשירות המדינה, ושל הציבור, מעוררת בעיות הלכתיות קשות. השאלה היא אם מותר לפועלים לשבות בהיותם פועלים בשירות המדינה.

ויותר מזה, האם מותר להם להשביח מפעלים ציבוריים כדי להשיג תנאי שכר טובים יותר ולמנוע פועלים אחרים לבוא במקומם במפעל, ולשכור את השביחה? ואם השביחה פורצת בתוך תקופת חוזה העבודה שבין הפועלים למפעל, מתעוררת השאלה אם מותר לפועלים להשביח את עבודתם באמצע. לאור דברי הטור חו"מ (סימן שלג) שאמנם פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום, זה כאשר אין ברצונו לעבוד לאחרים. אבל אם חוזר בו מכוח יוקר, אין שומעים לו. כמו כן נפסקת שם ההלכה בסעיף השבדבר האכזר לבעל הבית, אין הפועל יכול לחזור בו. ובנידון דידן אין לך דבר האכזר יותר מזה, כאשר יש בשביחת הרופאים משום פיקוח נפש לחולים רבים.

העקרון ההלכתי המנחה אותנו בדינים אלו הוא שכל אדם הוא חפשי ואינו משועבד למעבידו, ככתוב "כי לי בני ישראל עבדים" (ויקרא כה) ודרשו חז"ל (במסכת ב"מ ז, א) ולא עבדים לעבדים. ולכן קובעת ההלכה שפועל יכול לחזור בו אפי' בחצי היום, כמבואר בשו"ע חו"מ הנ"ל בסעיף ג'.

אבל גם הלכה זו כפופה לתנאים הנ"ל, לכן אילו היה מדובר בתוך הזמן שנקבע בחוזה העבודה בין הרופאים למעבידיהם, היתה הבעיה קשה יותר, אבל כשמדובר בחירוש הסכם שכר העבודה של המסגרת הקיימת בין ציבור הרופאים למשרד הבריאות, כאשר כולי עלמא מודים שתביעות הרופאים צודקות באופן עקרוני, אלא שמשרד האוצר חושש מפני פריצת המסגרת הכללית של הסכמי עבודה בארץ, ואם יוותרו לרופאים, יבואו גם אחרים כדרישות תקיפות ובאיזמי שביחה, שמא אין זה משמש עילה לשעבד את הרופאים לעבוד בתנאי שכר ירודים. וע"ז יש להחיל את הדרשה הנ"ל שכל עובד הוא חפשי להחליט על תנאי ומקום עבודתו.

וייתכן שגם בתוך מסגרת הזמן של חוזה העבודה, כאשר מתכרר שתנאי העובד הורעו ושכרם שהוסכם עליו נשחק מסיבות האינפלציה הדוהרת ויוקר המחיה הגואה, ועליית רמת החיים בקרב הציבור בכללו, אין לבוא כנגדו מכוח הטענה הנ"ל של דבר האבד מכיון שהמעבידים יכולים למנוע כל הפסד ע"י קבלת תנאי העובדים, ולכן יכולים להפסיק תמיד עבודתם ולשבות, אע"פ שהמהרי"ק (בשרש קפב) והמהרשד"ם (בסי' רנט), כתבו שכל מה שהסכימו בעלי אומניות והתנו ביניהם קיים אף בלא קניין, משום שהסכמתם כאילו קנו ביניהם, כמו שהביא ה"באר היטב" בחו"מ סימן רלב ס"ק כז, והריטב"א כתב בשם רבותיו שלא אמרו שפועל יכול לחזור בו אלא בשוכר עצמו באמירה, אבל שנשתעבד בקנין לטפויי מילתא אתא שלא יוכל לחזור בו, כמו שהביא הב"י את דבריו בחו"מ סי' שלג בד"ה "כתב", וכן כתב בדרכי משה שם בסימן שלג אות ה בשם הר"י "דכל דבר הנעשה ברבים אין צריך קנין ואינן יכולין לחזור, ושלושה מקרי רבים, ואפילו יחיד העושה על דעתם לא יוכל לחזור... ולכן נהוג שכל דבר הנעשה ברבים אין צריך קנין אף במקום שיחיד צריך קנין". ולפי שיטה זו, כל הסכמי השכר הקיימים בין הרופאים לבתי החולים ובינם למשרד הבריאות דינם כאילו קנו מידם, במסגרת זמן ההסכם אלא א"כ מדובר בניהול מו"מ על הסכם לזמן חדש.

אין הלכה זו בת תוקף ביחס לשכיחת הרופאים, משני טעמים: (א) הש"ך בחו"מ סימן שלג ס"ק יד דוחה את שיטת הריטב"א מכל וכל וכותב שם, ולפענ"ד נראה ששאר כל הפוסקים שלא חילקו בכך לא סבירא להו הכי, וכן נראה לפענ"ד עיקר, וגם מטעמא דלי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים. משמע שבכל ענין יכול לחזור בו וכן משמע לפענ"ד ממה שכתב הרא"ש בפרק הזהב, והטור ורבינו ירוחם, ושאר הפוסקים גבי משיכת כלי האומנות דאע"ג דמהני לענין קבלן שנגמר קנין השכירות בכך, מ"מ פועל יוכל לחזור ודוחק לחלק בין משיכה לקנין. ולבסוף כותב שם הש"ך ואולי גם המחבר חזר בו. ולכך לא חילק כאן בשו"ע בין נשתעבד בקנין או לא. ומצא הש"ך שכך כתב הריב"ש ריש סימן תעו שהפועל יכול לחזור בו לעולם, אפילו התחיל המלאכה ואפילו בקנין משום דכתיב כי לי בני ישראל עבדים ולכן גם הרופאים יכולים לכאורה לחזור בהם, גם בתוך זמן חוזה השכירות שלהם, אע"פ שזה כדבר האבד כנ"ל.

(ב) מכיוון שנשתנו תנאי עבודתם של הרופאים לרעתם, תוך כדי זמן החוזה שלהם, שנשחק שכרם מחמת האינפלציה, מתבטל תוקפו של ההסכם ביניהם וכאילו הופר החוזה ע"י המעבידים ולכן רשאים לשבות. בניגוד לאמור — ברמ"א בשם הטור והר"י, כתב השיטה המקובצת במס' ב"מ דף י', א שלשיטת המקשה שם, כל כוונתה של התורה להרוויח לפועל בכל מעשיו. וכל שיש לפועל יותר רווח בביתו יכול לחזור בו. משמע שזכותו של הפועל לחזור בו מחמת יוקר, כדי לאפשר לו להרוויח יותר.

פרק ד. יחס חכמי ההלכה למקצוע הרפואה².

בכל הנוגע למקצוע הרפואי מצינו דעות חלוקות בתלמוד ובמפרשים. אם הרפואה מצוה, או היא רשות או שאינה רצויה כלל לפי מידת החסידות. במס' ברכות (ס, א), מצינו שבנוסח הברכה שהתקינו לפני הקזת דם נאמר "לפי שאין דרכם של בני אדם לרפאות אלא שנהגו". ופירש שם רש"י, כלומר לא היה להם לעסוק ברפאות אלא לבקש רחמים. ואמר על זה אב"י: לא יאמר אדם כן, דתני ר' ישמעאל "ורפא ירפא" (שמות כא), מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות. וכן במס' ב"ק פה א לענין תשלום דמי רפואה בחובל לחבירו. נמצינו למדים כי ישנם חילוקי דעות בין חכמי התלמוד אם הרפואה היא כרשות התורה, או מנהג בני אדם בלבד. ושתי השיטות הללו שוות שאין מצוה מן התורה על הרופא לרפא.

מאידך מצינו ברייתא במס' סנהדרין (יז, ב) האומרת: כל עיר שאין בה רופא ואומן אין ת"ח רשאי לדור בתוכה. אבל רש"י פירש שם: רופא למול תינוקות, אומן מקיז דם. ונמצא שפרט להקזת דם, אין משום ראייה בדבר החיוניות שיש לרופא במקום. ברם מהרמב"ם בפ"ד מהל' דעות הכ"ג משמע שכוונתו לרופא ממש ולא לצורך

2. ראה: א. שטינברג, יחס ההלכה לרפואה, ספר אסיא ב, עמ' 9—15; מ. רינברג, הזדקקות לרופאים על פי ההלכה, ספר שו"ת עמק הלכה, ירושלים תשמ"ו עמ' 11—34. — העורך.

מילה. מכאן שדעתו של הרמב"ם היתה חיובית ביחס למקצוע הרפואי. ולכן היה הרמב"ם בעצמו רופא, והקדיש חלק חשוב מזמנו לטיפול בחולים במצרים, כפי שכותב במכתביו. וכפי שתבאר להלן דעתו של הרמב"ם בנושא זה.

שיטה אחרת הסוכרת שמצוה לרופא לרפא, היא של ר' יעקב מאורליינש, שהקשה על דבריו של ר' ישמעאל, שאמר מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות פשיטא, למה לא ירפאו הרופאים? הא כתיב "והשבות לו" (דברים כב). ודרשו במס' ב"ק (פא, ב) ובסנהדרין (עג, א) שבא לרבות אף השבת גופו. וכן כתוב "לא תעמוד על דם רעך" (ויקרא יט). ותירץ ר' יעקב מאורליינש שכוונתו של ר' ישמעאל שניתנה רשות לרופא לרפאות בשכר, שהייתי אומר שצריכים לרפא בחינם³. ועוד תירץ: ולי נראה דחולאים הבאים מעצמן אי לאו קרא הוה אמינא שאין לרפא אותם, שנראה כמבטל גזירת המלך, קא משמע לן שיכולים לרפא, עכ"ל, כפי שהובאו דבריו בחידושי הרא"ש ובחידושי ר' יהודה החסיד בפירושו למס' ברכות. כן משתמע גם מפרש"י במס' ב"ק הנ"ל כפירוש השני של ר' יעקב דאורליינש. שכן כתב שם רש"י על דברי ר' ישמעאל, ולא אמרינן רחמנא מחי ואיהו — הרופא מסי.

פירושו הראשון של ר' יעקב מאורליינש, שבא להתיר לרופא לקבל שכר, כן מתברר מסוגיית הגמ' במס' ב"ק הנ"ל, שם נאמר שאם טען החובל בחבירו מייחנא אסיא דמגן במגן, כלומר שירפאהו בחינם, יכול הנחבל לענות לו: אסיא דמגן, מגן שוה, רופא שמרפא בחינם אינו שוה כלום. וכן פסק הרמב"ם בפ"ב מהל' חובל ומזיק הי"ח: אמר לו המזיק אני ארפא אותך, או יש לי רופא שמרפא בחינם, אין שומעין לו, אלא מביא רופא אומן ומרפאהו בשכר. ולהלן יתבררו שיטות הרמב"ן והשו"ע בנוגע לשכרם של הרופאים.

מדבריו של ר' יעקב דאורליינש, שהרא"ש ור' יהודה החסיד סמכו ידיהם עליו יוצא שבניגוד למה שמשמע משתי הסוגיות במס' ברכות וב"ק הנ"ל סוכרים הם, שישנה מצוה מן התורה על הרופא לרפא, ואינו רשאי להתחמק מחובתו זו על סמך שתי מצוות "והשבות לו" ומטעם "לא תעמוד על דם רעך".

פרק ה. שיטת הרמב"ן: הרופא מצווה לרפא, אך החולה אינו מצווה להזדקק לרופאים.

ונהגה הרמב"ן בפירושו לפרשת "בחוקותי" שולל את ההזדקקות לרופאים ולרפואות. שכן כותב שם (בפכ"ו ח'): אבל הדורש השם כנביא לא ידרוש ברופאים, ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם, אחר שהבטיח "וברך את לחמך ואת מימין והסירותי מחלה מקרבך" והרופאים אין רק על המאכל והמשקה, להזהיר ממנו ולצוות עליו. "והמשל להם דלת שאינו פתוח למצוות פתוח לרופא". והוא מאמרם שאין דרכם של בני אדם ברפואות, אלא שנהגו. שאילו לא היה דרכם ברפואות יחלה

3. ראה ש. קוטק, רפואה והלכה בספר חסידים — נטילת שכר טרחה של רפואה, לעיל עמ' 34-39. (הערה 1), עמ' 37-42.

האדם, כפי אשר יהיה עליו עונש חטאו, ויתרפא ברצון ה', אבל הם נהגו כרפואות והשם הניחם למקרה הטבעיים, לא נאמר שניתנה רשות לחולה להתרפאות, אלא כיון שחלה וכא להתרפאות כי נהג כרפואות והוא לא היה מעדת השם, ושחלקם בחיים אין לרופא לאסור עצמו כרפואתו, לא מפני חשש שמא ימות בידו אחרי שהוא בקי במלאכה ההיא, ולא בעבור שיאמר כי השם לבדו הוא רופא כל בשר, שכבר נהגו. עכ"ל הרמב"ן, והוא מסיים שם, ועל כן האנשים הנצים שהכו זה את זה באבן או באגרוף יש על המכה תשלומי הרפואה, כי התורה לא תסמוך דיניה על הנסים. אבל ברצות ה' דרכי איש אין לו עסק ברפואות.

מדבריו אלו של הרמב"ן מתברר שבעיה זו, הרפואה אם היא רשות או מצוה — מתפצלת לשנים. בכל הנוגע לחולה, עליו להימנע ככל האפשר מלהזדקק לרופאים כי ברצות ה' דרכי איש אין לו עסק ברפואות. אבל הרופא מצווה לרפא כל איש המבקש זאת ממנו. כמו שיתברר להלן מדבריו בספר "תורת האדם" שער הסכנה. שם מאריך הרמב"ן מאד בנושא הרפואה והרופאים ומדבריו יוצא שמוטלת חובה ומצוה על הרופא לרפאות, והמונע מלרפא הרי זה שופך דמים. וכן כותב שם הרמב"ן בד"ה "בפרק": ומסתברא דהא דאמרינן ניתנה הרשות לרופא לרפאות לומר שאינו אסור משום חשש השגגה. א"נ שלא יאמרו הקב"ה מוחץ והוא מרפא. שאין דרכן של בני אדם ברפואות אלא שנהגו, כעין שכתוב (ד"ה ב, טז) "גם בחליו לא דרש את ה' כי אם ברופאים". אבל האי רשות, רשות דמצוה הוא לרפאות, ובכלל פקוח נפש הוא. כדתנן מאכילין אותו ע"פ בקיאים. ותניא (יומא דף פג, ב): מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דבש וכל מיני מתיקה שיפין ומאירין את העינים. וכל אלו על פי בקיאים מאכילין אותו. שאם היתה אישתא צמירתא (חולי עם חום) בבולמוס שלו, והאכילוהו דבש, הרי אלו הורגין אותו. ותנן נמי החושש בפיו מטילין לו סם בשבת וכן רבינא ששף לבתו מפירות בוסר של ערלה, משום אישתא צמירתא. וכן ההלכה בכל מתרפאין חוץ מעצי אשירה. כולן בדרכים של מלאכת הרפואות עושין אותן, ואי אפשר לדעת אותן אלא ע"פ אותה החכמה. והואיל ומחללין שבת כרפואות שמע מינה בכלל פקוח נפש הן. ופקוח נפש מצוה רבה היא. הזריז הרי זה משובח, הנשאל מגונה⁴, השואל שופך דמים. כל שכן אם התייאש ואינו עושה.

הרמב"ן ב"תורת האדם" מגיע למסקנה הלכתית חשובה האומרת: ושמע מינה כל רופא שיוודע בחכמה ומלאכה זו, חייב הוא לרפאות, ואם מנע מעצמו הרי זה שופך דמים. ברם הרמב"ן מקשה על כך לאור האמור במס' סנהדרין (פד, ב), מר בריה דרבינא לא נתן לבנו לפתוח לו כועה שמא יחבול באביו ונמצא עובר בשגגה על איסור חנק של מכה אביו ואמו. ושואלת שם הגמ': א"כ גם לאחר אסור לפתוח לשני פצע שמא יחבול בו בשגגה ויעבור על איסור לא יוסיף פן יוסיף, "שהרי כל ישראל הוזהרו על חבלת חבריו" כמו שפירש רש"י שם. ומתרצת הגמ', אצל אחר אין שם

4. ירושלמי יומא פרק ח הלכה ח.

אלא חשש שגגת לאו, אבל אצל בנו אם יחבול כאבא יש כאן שגגת איסור חנק. לפי זה שואל הרמב"ן: והשתא תמיהא אם לא יתעסק בקי ברפואות כלל, דילמא טעי ויעבור על שגגת רציחה שהיא בסייף. ועוד, אם ניחוש לרופא שמא יעבור על איסור רציחה, אף החולה יחוש לעצמו שלא להזדקק לרופאים, שאם מרפאין אותו בסממנים והוא אוכלן, או שמרפאין אותו בכוס של עיקרין ושותה אותו, שמא טעו הרופאים בחולי או ברפואה, ונמצא שהמית עצמו, שטעותן של רופאים סם המות הוא. ונמצא שאף החולה עצמו בא לבית הספק.

ומתוך הרמב"ן: ויש לומר כיון שנתנה התורה רשות לרופא לרפאות, ומצוה נמי היא דרמיא רחמנא עליה, אין לו לחוש כלום, שאם מתנהג בהן כשורה לפי דעתו, אין ברפואות אלא מצוה דרחמנא פקד עליו לרפא ולכו אנס אותו לטעות. אבל בן אצל אביו, כיון שיש אחרים שיכולים להוציא לו הקוץ ולפתוח לו הכועה, אין מרשים לבן לטפל בו, שמא יחבול בו יותר ממה שהוא בדרך הרפואה והרי זה אצלו שגגת חנק. אבל למיתה לא חיישינן לא בכך ולא באחר, משום שעל כרחם הצריכם הכתוב לרפאות, ואין לך ברפואות אלא סכנת מה שמרפא לזה ממית לזה. והרמב"ן כותב שם עוד, וזו שאמר טוב שכרופאים וכו', לגנות דרכם של רופאים בפשיעות וזדוונות שלהם נאמר: אבל לא שיהא חשש איסור בדבר.

לבסוף מוכיח הרמב"ן מדברי הירושלמי בנדרים פ"ד ה"ג האומר לעניין מודר הנאה מן הרופא, שאפילו יש לו מי שירפאנו, מותר לו לרפוא הזה שנדר ממנו הנאה לרפא אותו רפואת הנפש, משום שלא מכל אדם זוכה להתרפאות. הרי שרופא מקיים מצוה המוטלת עליו, והוא מקיים מצות השבת אבדה של גופו.

פרק ו. שיטת הרמב"ן לגבי רמת השכר של הרופא³.

ולעניין השכר של הרופא, ג"כ קובע שם הרמב"ן הלכה באמרו: ולענין שכר רפואה נראה לי דמותר ליטול מהן שכר בטלה וטרחה. אבל שכר הלימוד אסור דאבדת גופו הוא, ורחמנא אמר "והשבות לו", ואמר לענין מצות "מה אני בחינם אף אתה בחינם" (נדרים לו, א). הלכך שכר החכמה והלימוד אסור, שזהו כשכר הזאות וקידוש מי הטאת שאסור, אבל שכר הטרחה מותר, שזה כשכר הבאת מי חטאת ומילוי שמותר, וכן שכר בטלה מותר כדתנן בבכורות (כט, ב).

ועזי פוסק שם הרמב"ן הוראה חשובה ואקטואלית עבורינו: וכן מי שיש לו סממנים וחבירו חולה צריך להם, אסור לו לעלות בדמיהן יותר מן הראוי, ולא עוד אלא אפילו פסקו לו בדמיהן הרבה מפני דוחק השעה, שלא מצאו סממנין אלא בידו אין לה דמים. והרמב"ן מביא שם שיטה החולקת על כך וסוברת שרופא שהעלה שכרו מעבר למקובל, אין לו אלא שכרו משום שעוסק במצוה, ואסור לקחת שכר על עשיית מצוה, והרמב"ן חולק על שיטה זו בכל הנוגע לשכר הרופאים ופוסק שם: "הא בשכר רופא ששוה כל כסף, הוא חייב ליתן כל מה שהתנה לו". ואע"פ שמצוה עליו לרפאות. אף בורח מבין האסורים נמי מצוה עליו להציל, אלא כל מצות עשה המוטלת על כל העולם, אם נזדמן לו, ולא רצה לקיימה אלא בממון, אין מוציאין מידו, ואין מפקיעין ממנו חיוב שלו. עכ"ל הרמב"ן.

ואכן הוראות והלכות אלו שקבע הרמב"ן כדיני רפואה, יש להן חשיבות רבה בשביתת הרופאים היום הן בכל הנוגע לחובה והמצוה המוטלת על הרופאים, והאחריות שלהם כלפי החולים שאינם יכולים להשתחרר ממנה עפ"י דין תורה, כמו שנידון להלן, והן ביחס לשכר המיוחד שהם גובים כעת עבור הטיפולים הרפואיים מעל ומעבר למה שקבעה המדינה ולמה שהיה נהוג עד השביתה.

פרק ז. חיוב הריפוי — דעת הטור, השו"ע ונושאי כליו.

הטור והשו"ע ביו"ד סימן שלו סעיף א נוקטים בשיטת הרמב"ן שם נפסק: נתנה התורה רשות לרופא לרפאות, ומצוה היא ובכלל פקוח נפש הוא. ואם מונע עצמו הרי זה שופך דמים, ואפי"ו יש לו מי שירפאנו, שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות. לשון השו"ע לכאורה קשה להולמה, שבתחילה נוקט לשון של רשות "נתנה התורה רשות לרופא לרפאות" ומיד אחרי כן כותב "ומצוה היא ובכלל פיקוח נפש הוא". וכבר העיר על כך הט"ז בס"ק א והסביר שם הט"ז את דברי השו"ע: דהכי הוא כוונת הענין דרפואה האמיתית היא עפ"י בקשת רחמים, שמן השמים יש לו רפואה כמו שכתוב "מחצתי ואני ארפא" (דברים לב, לט). אלא שאין האדם זוכה לכך, אלא צריך לעשות רפואה עפ"י טבע הרפואות, וזה נתינת רשות של הקב"ה. וכיון שכבר בא האדם לידי כך יש חיוב על הרופא לעשות רפואות.

גם הטור כתב שם מעין מה שכתב הרמב"ן שמצוה היא לרפאות ובכלל פיקוח נפש הוא, ודברי הרמב"ן, הטור והשו"ע שאם מונע עצמו מלרפא הרי זה שופך דמים, הם מבוססים על הירושלמי במס' יומא פ"ח הל"ה לעניין פיקוח נפש בשבת, הזריו משוכח והנשאל מגונה והשואל הרי זה שופך דמים.

מזה למד הרמב"ן וסיעתו גם לגבי רופא שאם מונע עצמו מליענות לקראת החולה, הרי זה שופך דמים, ואינו יכול להצדיק עצמו בטענה שיש רופאים אחרים בעיר ויכול החולה לפנות אליהם. ואין עליו אחריות בלעדית לחולה מסויים. כי על זה אמר הירושלמי בנדרים הנ"ל שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות, כמבואר בשו"ע יו"ד.

פרק ח. הרופא נושא באחריות ישירה על חייו של החולה כאשר נמנע מלטפל בו

אחריות זו מוטלת על הרופא לחייו של החולה, היא לא רק בידי שמים, אלא גם בידי אדם, כמו שמצינו במס' מו"ק ה, א לענין האחריות המוטלת על בית דין לתקינות הדרכים, ולמטרה ציבורית זו התירו עבודה בחול המועד. וכן שנינו שם: יוצאים לקורן את הדרכים ולתקן את הרחובות ואת האסטרטאות וכו'. ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו, שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאלו הם שפכום, תלמוד לומר "והיה עליך דמים" (דברים יט, י). ויש מן הראשונים שגורסים בגמ' את המקרא בפרשת "כי תצא" המדבר במצות מעקה "ולא תשים דמים בכיתך" (דברים כא, ח). מה שאין כן המקרא הקודם מדבר בערי מקלט. ומדברי הר"ח וכן מדברי התוס' שם במס' מו"ק בד"ה "והיה" משמע שלמדים את האחריות הזאת משני המקראות גם יחד, מערי מקלט וממצוות מעקה.

בשיטה מקובצת על מו"ק מפרש את האמור בגמ' "ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו שכל הדמים שנשפכו שם מעלה עליהן הכתוב כאילו הם שפכים", שהזוק בהם אדם ומת או שהיו אויבים רודפים אותו ולא היה יכול לברוח מפני המכשולות והאויבים שבדרכים. ועמדו עליהם האויבים והרגוהו. נמצאנו למדים שהאחריות המוטלת על ביה"ד או על ראשי הציבור, אינה רק על נזקי גוף ישירים, שנפגעו במהמורות ובמכשולים אחרים, שיש לדון אחריות זו כעל כור ברשות הרבים, שכל מי שחייב לכסות את הכור נושא באחריות לנזקי הכור. כמבואר במס' ב"ק מח, א "כיון דאית ליה להאיך למלויה ולא קא מלייה כמאן דכרייה דמי." אלא האחריות היא גם על פגיעות עקיפות שנפגעו אנשים בגלל שיבושי דרכים, כגון במקרה שמזכיר השיט"מ, שרדפו אחריהם האויבים להורגם, ואם השיגה אותם יד האויבים, משום שהבריחה היתה קשה עליהם בגלל הדרכים שלא תוקנו בזמן, אחריות זו לשפיכות דמים של תושבי העיר מוטלת על ביה"ד, ומעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכו את הדם הזה.

מנין שהאחריות היא על ביה"ד של אותה העיר, מצינו זאת בפירושו של רבינו יחיאל מפריש על מו"ק, שכתב שמעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכים, הכוונה לבי"ד של אותה העיר. מכאן אנו למדים שכל מי שיש לו אחריות לעשות משהו לציבור, או ליחיד, וכתוצאה מאי העשייה ניזוק היחיד או הציבור, נחשב הדבר כאילו האחראי על כך הזיק בעצמו את חברו או את הציבור, ואין זה מוגדר מבחינת ההלכה כגורם נזק, אלא כמזיק ממש. מהיכן אנו למדים זאת? מתרגום אונקלוס בפרשת שופטים שתרגם את הכתוב "והיה עליך דמים", ויהא עליך חובת דין קטולא. משמע שעונשם של הנושאים באחריות למניעת נזק לרבים, הוא עונש מוות, אבל כנראה שהכוונה היא לעונש מוות בידי שמים ולא ביד כ"ד של מטה.

הוא הדין האחריות של הרופא על החולים, שגם על כך נאמר בשו"ע שאם מונע עצמו מלרפא הרי זה שופך דמים, הכוונה לעונש בידי שמים ונענש גם על נזק עקיף שנגרם לחולה כתוצאה של רשלנות בטיפול הרפואי. ובייחוד כשמדובר על מניעת הגשת עזרה רפואית ע"י כל ציבור הרופאים, שאין לטעון שיכולים ללכת לרופאים אחרים. ובכל החולים — גם אלו שהיו לפני כן בטיפולו של רופא מסויים, או מרפאה ובית חולים מסויים — לפי ההלכה המפורשת בזה, נושאים הרופאים גם בעת השביתה באחריות לתוצאות של אי הגשת עזרה רגילה ומקובלת לנזקקים לעזרה כזאת. כן יוצא לכאורה מדבריו של הרמב"ן בספר "תורת האדם", מן הטור יו"ד והשו"ע הנזכרים לעיל.

פרק ט. השקפת הרמב"ם על הרפואה.

אמנם הרמב"ם לא הביא כלל בספרו הגדול "היד החזקה" כל הנושא הזה של מצוה או רשות לרופא לרפאות, ולא הביא כלל את האחריות המוטלת על הרופא כלפי החולים שפונים אליו, או שהם בטיפולו. אפשר בכל זאת ללמוד שגם דעתו של הרמב"ם היא חיובית לגבי השימוש ברופאים ובתרופות, כאשר הרמב"ם בפירושו המשניות שלו בפ"ד ממס' פסחים מקדיש הרצאה שלמה בנושא השימוש בתרופות,

וזאת כדי להבהיר את דברי הברייתא המובאת במס' ברכות (ז, ב) וכפסחים (נו, א) : ששה דברים עשה חזקיהו המלך, על שלשה הודו לו ועל שלשה לא הודו לו. על ג' הודו לו, שגנו ספר הרפואות. ופרש"י שם, כדי שיבקשו רחמים. וכפסחים פירש"י : לפי שלא היה לכם נכנע על חולים אלא מתרפאין מיד. ואם ספר הרפואות היה מבוסס על רפואות טבעיות, לא מגיות, משמע לכאורה מזה, שדעת חכמים בימי חזקיה לא היתה נוחה מהשימוש בתרופות, וממילא זה שולל גם את הטיפול הרפואי בכלל, ואת אחריותו של הרופא לרפא.

ברם הרמב"ם בפירושו המשניות הנ"ל מאריך בזה וכותב : ספר רפואות היה ספר שהיה ענינו להתרפאות בדברים שלא התירה תורה להתרפאות בהן. כמו הדברים שחשבו בעלי הצורות, והוא, כי יש אנשים חכמים בחכמת הכוכבים, ועל פיהם יעשו צורה לעתים ידועים, ויועילו או יזיקו לדברים ידועים. וזו הצורה נקראת בלשון יון טלס"ס. ואמר כי הצורה שהיא נעשית בזו התכונה היא טובה לחולי פלוני, וכיוצא בו מן הדברים המטעים. ומחבר זה הספר לא חברו אלא על דרך החכמה בטבע המציאות. לא על דרך שיעשה אדם פעולה ממה שנכתב כאותו הספר וזה מותר. ועוד יתבאר לך כי יש דברים שמנע השם לעשותם, והם מותרים ללמדם ולהבינם. כי השם יתברך אמר : "לא תלמד לעשות", ולמדנו בקבלה (סנהדרין סח) אבל אתה למד להבין ולהורות וכאשר השחיתו בני אדם דרכם, והיו מתרפאין באותן הדרכים הסירן וגנון. ואולי שהיה ספר והיה שם רפואה לסם המוות, והיה אומר סם המוות פלוני מרקחין אותו כך ומשקין אותו כך וכך. והרמב"ם ממשך שם ואומר : ואני הרביתי לך דברי בזה הענין, לפי ששמעתי וכן פרשו לי הענין, כי שלמה חבר ספר רפואות כשיחלה שום אדם, או יקרנו שום חולי מן החולים היה מתכוין לאותו ספר, והיה עושה כמו שכתוב בספר והיה מתרפא. וכאשר ראה חזקיה כי בני אדם לא היו סומכין על השי"ת הסיר אותו וגנון. הרמב"ם מתנגד למסורת זו בכל תוקף כאשר לפי דעתו אין כל חשש בשימוש בספר רפואות טבעיות שדינם כדין אכילת לחם.

ולכן מגיב על כך הרמב"ם ואומר : ואתה שמע הפסד זה המאמר, ומה שיש בו מן השגיגות, ואיך יחסו לחזקיהו מן האולת. מה שאין ראוי ליחס כמותו לרעועי ההמון, וכמו כן לסיעתו שהודו לו, ולפי דעתם הקל והמשוכש, האדם כשירעב וילך אל הלחם, ויאכל ממנו בלי ספק שיכריא מאותו חולי החזק חולי הרעב, א"כ כבר נואש ולא ישען באלקיו ! נאמר להם הוי שוטים, כאשר נודה לשם בעת האכילה, שהמציא לי מה שישביע אותי ויסיר רעבתנותי ואחיה ואתקיים, כן אודה לו שהמציא לי רפואה ירפא חליי כשאתרפא ממנו. ולא הייתי צריך להקשות ע"ז הענין הגרוע לולא שהיה מפורסם. עכ"ל הרמב"ם.

נמצינו למדים מדברי הרמב"ם שדעתו כי דינן של תרופות טבעיות כדין לחם לאדם, שאין בזה שום פגם מבחינת האמונה שלנו ברחמי השי"ת. זה נוגד את דברי הרמב"ן בפירושו לחומש כנ"ל, אבל תואם את דבריו של הרמב"ן בתורת האדם, בכל הנוגע למצוה המוטלת על רופא לרפאות⁵.

אמנם התשב"ץ בח"ג סי' פב מבדיל בין מרפא במלאכת יד ששגגתו רציחה, לבין מי שמרפא בתרופות שאינו בא לידי חבלה, אולם גם לדידו אין להקיש מרמת הרפואה שהיתה קיימת בזמנו של התשב"ץ, לרמת הרפואה כיום, שהתקדמה בצעדי ענק, שאין להשוותם כלל. כך שהיום ברור לכל הדעות שהרפואה על כל שלוחותיה, הפנימית והכירורגית, העלו באופן משמעותי ביותר את תוחלת החיים של האנושות כולה, בכל הגילים⁶ והיא המכשיר העצום הקיים להצלת נפשות.

פרק י. האם ישנה רשות לרופאים לנטוש את בית החולים כששכרם מקופח?

לכן שוב מתעוררת השאלה הקונקרטית, האם ישנה רשות לציבור הרופאים לנטוש את בתי החולים ולא להיענות לקריאות החולים, גם כאשר טענותיהם צודקות ושכרם מקופח? נכון שהממשלה נושאת באחריות על בריאות הציבור, ולא הרופאים, שאינם משועבדים לאף אחד ויכולים הם לחזור בהם תמיד ולהתפטר מתפקידם כבתי חולים או במרפאות, כפי שכירנו בראשית הדברים, בהסתמך על העקרון המקודש בתורה שכל אדם הוא חפשי ואינו משועבד לא ליחיד ולא לציבור, ככתוב "כי לי בני ישראל עבדים", ולא עבדים לעבדים, כדברי הש"ך שלא מועילה בזה שום התחייבות המשעבדת את האדם לזולת ואפילו לא לציבור. כי רק הממשלה משועבדת לציבור ולא היחיד, כאמור במס' הוריות י, א, כמדומין אתם ששררה אני נותן לכם עבדות אני נותן לכם, שנאמר: "וידברו אליו לאמור אם היום תהיה עבד לעם הזה" (מ"א, יב). מעצת הזקנים לרחבעם משתמע, שהמלך משועבד לעם והוא עבד לעם ואין העם משועבד למלך. ולכן אין הממשלה יכולה להשתחרר מן האחריות שלה כלפי החולים, משום שהיא אחראית לבריאות העם ולא הרופאים. כי אין להם כל התחייבות כלפי החולים, וגם לא כלפי מעבידיהם ברגע שהם מתפטרים מחפקידם. וכבר ראינו⁷ שהם רשאים לעשות זאת ולהשתחרר מחובתם בכל עת, משום שאסור לאדם להיות משועבד לחברו או למעבידיו, ולכן מבחינת ההתחייבות שלהם, הרופאים חפשיים לנטוש את בתי החולים ע"י שיתפטרו מעבודתם.

אלא שקשה לאדם להשתחרר מן המצוה "לא תעמוד על דם רעך", המוטלת על כל אחד מהם כיחיד, כאשר יכול לבוא לעזרת הזולת הזקוק לו ביותר. לפי המבואר ברמב"ם פ"א מהלכות רוצח ושמירת נפש הי"ד: כל היכול להציל ולא הציל עובר על "לא תעמוד על דם רעך". וכן הרואה את חברו טובע בים, או ליסטים באים עליו, או חיה רעה באה עליו, ויכול להצילו ולא הציל וכו' וכל כיוצא בדברים אלו, העושה אותם עובר על "לא תעמוד על דם רעך". ובנדרון זה של הרופאים, מכיון שיכול כל אחד במקום עבודתו להציל חיים ולבוא לעזרת החולים המתדפקים בשערי בתי החולים והמרפאות, איך יכולים הרופאים להתעלם מזה, ולא להגיש להם עזרה רפואית. ואם יאמר כל אחד מה לי לחוב כבריאותו של זה, ישנם רופאים אחרים

6. ראה א. בירמן, הביולוגיה של ההזקנות, אסיא ל"ו (כרך 6, חוב' ד), תמוז תשמ"ג, עמ' 71-80, ותמונות 2, 3. (יופיע בע"ה בספר אסיא ר').

7. — העורך.

7. פרק ג, לעיל.